

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ МЕЛІОРАТИВНИХ ЗАХОДІВ

Ю. В. ШОВКУН, кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: juliya.shovkun@gmail.com

Анотація. Враховуючи стрімке використання в умовах сьогодення природи та її ресурсів постає актуальна потреба в приділенні уваги до їх охорони та організації раціонального використання, спрямоване на розумне поєднання експлуатації природної сировини з охороною довкілля. Водні живі ресурси відіграють особливе місце в харчуванні людей, використовуються в великих об'ємах для потреб тваринного і рослинного світу, виробничих потребах тощо. Одним із завдань сьогодення є забезпечення на належному рівні сталого використання водних живих ресурсів. Відповідно до проведеного аналізу законодавства та наукових підходів вчених, автором з'ясовано, що одним із способів забезпечення сталого використання водних живих ресурсів є зокрема зосередження уваги на розвитку аквакультури (рибництва), а особливо на ефективному використанні добутих водних організмів, збільшенні рибопродуктивності внутрішніх водойм тощо. Одним із способів, що покращує природну рибопродуктивність є меліорація водойм.

У статті проведено аналіз нормативно-правових актів які здійснюють правову регламентацію рибогосподарської меліорації. На основі законодавчих визначень та наукових підходів вчених суспільних та природничих наук сформовано підхід до визначення поняття рибогосподарської меліорації, мети її здійснення та заходів, які мають включатися до неї. Досліджено нормативне закріплення меліорації водних об'єктів, що регламентується як комплекс заходів щодо збереження водності річок та охорони їх від забруднення. Визначені основні напрями рибогосподарської меліорації, відповідно до їх законодавчого закріплення та запропоновано їх класифікацію. Виокремлено меліоративні заходи, які проводяться для водного середовища, зокрема такі як: аерація, вапнування, літування, тощо та розкрито зміст їх проведення. Здійснено порівняння та зроблено висновки з приводу закріплення в нормативно – правових актах засад правового регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі проведення меліорації ґрунтів в порівнянні з закріпленням на законодавчому рівні питання меліорації водойм.

Ключові слова: рибне господарство, аквакультура (рибництво), стале використання водних ресурсів, меліорація водних об'єктів, збереження водності річок, рибогосподарська меліорація

Актуальність.

Інтенсивне використання природних багатств, викликане подальшим розвитком промисловості й сільського господарства на базі науково-технічної революції, призвело до необхідності включення екологічних вимог у процес використання природи та її ресурсів. Виникає інша форма охорони природи – організація раціонального використання природних ресурсів, спрямована на розумне поєднання експлуатації природної сировини з охороною довкілля [1, с. 6].

На законодавчому рівні принцип раціонального використання природних ресурсів закріплений в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ, та розглядається як невід’ємна умова сталого економічного й соціального розвитку.

З одного боку, економічний розвиток рибного господарства України завжди визначався природними та кліматичними умовами. Водночас в умовах кризи відбулася дестабілізація, ситуація потребує вжиття комплексу заходів, спрямованих на те, щоб аквакультура почала відігравати належну їй роль у розвитку української економіки. Тому основними питаннями сучасного етапу регулювання розвитку аквакультури є нарощування обсягів виробництва риби, розширення асортименту та поліпшення якості товарів, а на цій основі – забезпечення раціонального споживання рибної продукції населенням, створення сприятливих умов для виробників, поліпшення соціального розвитку сільських територій, позбавлення залежності країни від імпортованих поставок [2, с. 10].

Одним зі способів забезпечення сталого використання водних живих

ресурсів та розв’язання проблеми забезпечення населення рибою й рибопродуктами може і повинно стати посилення уваги до розвитку рибного господарства, віддаючи пріоритет такій його складовій, як аквакультура (рибництво) [3, с. 109].

До того ж, Україна шляхом прийняття Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. № 2818 та ратифікації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, взяла на себе зобов’язання, з приводу дотримання, *inter alia*, цілей та принципів сталого використання водних ресурсів.

На законодавчому рівні, під терміном «стале використання», згідно ратифікованих законами України міжнародно-правових актів як: Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 1992 р. та Протоколу про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної в м. Київ 22 травня 2003 р., визначається використання компонентів біорізноманіття таким чином і такими темпами, які не призводять у довгостроковій перспективі до вичерпання біорізноманіття, тим самим зберігаючи його потенціал задовольнити потреби теперішнього і прийдешніх поколінь і відповідати їхнім сподіванням.

Тому, виходячи з аналізу законодавства, та підтримуючи думку науковців що одним із способів забезпечення сталого використання водних живих ресурсів є зосередження уваги на розвитку аквакультури, в об’єднання

вказаного тезису можемо припустити, що для реалізації дотримання принципів сталого використання водних ресурсів, суб'єкти аквакультури під час використання, розведення, утримання та вирощування гідробіонтів в умовах аквакультури повинні здійснювати свою діяльність таким чином і такими темпами, які не призведуть у довгостроковій перспективі до їх вичерпання, тим самим зберігаючи потенціал щодо забезпечення населення рибою й рибопродуктами для задоволення потреб теперішніх і майбутніх поколінь.

Водні живі ресурси посідають чільне місце у харчовому балансі населення. Водночас вони служать джерелом задоволення кормових потреб тваринництва й сировини для промисловості. Тому завданням сьогодення, як своїх наукових працях акцентує увагу Т.В. Григор'єва, чию думку ми також поділяємо, є не допущення вичерпання запасів водних живих ресурсів, збільшення рибопродуктивності внутрішніх водойм, досягнення раціонального, найефективнішого використання добутих водних організмів та задоволення зростаючих потреб людей у водних живих ресурсах [4, с. 113]. Збільшення рибопродуктивності направлене як на збереження водних біоресурсів, так і на поліпшення стану самих водних об'єктів. На стан рибопродуктивності впливає розвиток деяких біологічних і фізико-хімічних процесів, що викликають погіршення умов життя і розвитку риб [5, с. 35]. Способом, що покращує природну рибопродуктивність, є меліорація водойм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Варто звернути увагу, що окремого дослідження правового регулювання рибогосподарських меліоративних за-

ходів не проводилось та на законодавчому рівні питання меліорації водойм й досі залишається менш вирішеним. Емпіричну основу дослідження становлять нормативно-правові акти аграрного, земельного, природоресурсного законодавства України, що визначають основні засади здійснення відносин у сфері рибництва. Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові праці вчених суспільних та природничих наук як: Н.М. Вдовенко, Т.В. Григор'єва, М.В. Гринжевський, В.М. Єрмоленко, М.В. Краснова, Т.О. Коваленко, С.І. Марченко, А.М. Стагівка, Т.С. Новак, Л.О. Священко, Т.О. Третяк, та інших.

Метою статті є дослідження законодавчих аспектів закріплення правової регламентації рибогосподарських меліоративних заходів.

Результати.

Меліорація (лат. melioration – покращення, від лат. melior – кращий) – цілеспрямоване покращення властивостей природно-територіальних комплексів з метою оптимального використання потенціалу ґрунтів, вод, клімату, рельєфу та рослинності. Меліорація відрізняється від звичайних агротехнічних прийомів тривалим і більш інтенсивним впливом на об'єкти меліорації [6, с. 131; 5, с. 35].

Правова регламентація меліорації водних об'єктів здійснюється відповідно до Водного Кодексу України, який регламентує її як комплекс заходів щодо збереження водності річок і охорони їх від забруднення. До комплексу заходів щодо збереження водності річок та охорони їх від забруднення Водний Кодекс України відносить (ст. 81): 1) створення прибережних захисних смуг; 2) створен-

ня спеціалізованих служб по догляду за річками, прибережними захисними смугами, гідротехнічними спорудами та підтриманню їх у належному стані; 3) впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території водозбору; 4) здійснення агротехнічних, агролісомеліоративних та гідротехнічних протиерозійних заходів, а також створення для організованого відведення поверхневого стоку відповідних споруд (водостоки, перепуски, акведуки тощо) під час будівництва й експлуатації шляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій; 41) запобігання евтрофікації та забрудненню водних об'єктів нітратами; 5) впровадження водозберігальних технологій, а також здійснення передбачених Водним Кодексом України водоохоронних заходів на підприємствах, в установах і організаціях, розміщених у басейні річки; 6) створення гідрологічних пам'яток природи.

Під терміном рибогосподарська меліорація Закон України «Про аквакультуру» від 18 вересня 2012 р. № 5293-VI визначає комплекс заходів, спрямованих на оптимізацію показників гідрологічного, гідрохімічного, гідробіологічного режимів та підвищення біологічної продуктивності водних об'єктів (їх частин), рибогосподарських технологічних водойм, поліпшення умов природного відтворення та якісного складу гідробіонтів з метою їх збереження та раціонального використання. При здійсненні рибогосподарської меліорації водних об'єктів (їх частин), рибогосподарських технологічних водойм, вказаний нормативно-правовий акт, виокремлює мету за для якої відбувається здійснення такого комплексу заходів, а саме: цілеспрямоване під-

вищення біологічної продуктивності водних об'єктів (їх частин), рибогосподарських технологічних водойм, поліпшення умов існування об'єктів аквакультури, поліпшення їх кількісних та якісних характеристик, регулювання чисельності малоцінних для товарного виробництва гідробіонтів.

Відповідно до п. 2 ст. 18 Закону України «Про аквакультуру» від 18 вересня 2012 р. № 5293-VI рибогосподарська меліорація здійснюється за такими основними напрямками: проведення днопоглиблювальних робіт та/або робіт з видалення донних відкладень; видалення зайвої водної рослинності; вселення об'єктів аквакультури, створення штучних донних ландшафтів з метою поліпшення екологічного стану водного об'єкта та умов природного відтворення водних біоресурсів; вилучення хижих і малоцінних видів водних біоресурсів з метою запобігання їх негативного впливу на об'єкти аквакультури; запобігання масовій загибелі гідробіонтів та ліквідація її наслідків.

Таким чином, проаналізувавши виокремлені у Законі України «Про аквакультуру» напрями здійснення рибогосподарської меліорації, можемо пропонувати класифікувати їх виходячи із двох критеріїв: заходи направлені на покращення стану водного об'єкта (його частин), рибогосподарської технологічної водойми, які в свою чергу впливають на його біологічну продуктивність та заходи направлені на поліпшення об'єктів аквакультури.

Отже, за заходами направленими на покращення стану водного об'єкта (його частин), рибогосподарської технологічної водойми, які в свою чергу впливають на його біологічну продуктивність, виділяємо: проведення днопоглиблювальних робіт та/або робіт з

видалення донних відкладень; видалення зайвої водної рослинності; створення штучних донних ландшафтів з метою поліпшення екологічного стану водного об'єкта та умов природного відтворення водних біоресурсів.

За заходами направленними на поліпшення об'єктів аквакультури, виокремлюємо: вселення об'єктів аквакультури, вилучення хижих і малоцінних видів водних біоресурсів з метою запобігання їх негативного впливу на об'єкти аквакультури; запобігання масовій загибелі гідробіонтів та ліквідація її наслідків.

До одного з повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері рибного господарства перелічених в переліку ст. 8 та Закону України «Про аквакультуру», зокрема віднесено й затвердження порядку здійснення рибогосподарської меліорації, дублюється таке зобов'язання й в ст.18 вказаного закону.

Рибогосподарську меліорацію включено до переліку необхідних елементів, що встановлюються для Режиму рибогосподарської експлуатації, що передбачено Інструкцією про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах, затвердженою Наказом Державного комітету рибного господарства України від 15 січня 2008 р. № 4.

Відповідно до Порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання, затвердженого Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07 липня 2012 р. № 414, для проведення робіт із штучного розведення (відтворення), переселення та акліматизації водних

біоресурсів (включаючи види, занесені до Червоної книги України) у рибогосподарських водних об'єктах загальнодержавного значення (крім водних об'єктів, розміщених у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду), у тому числі у водних об'єктах, які експлуатуються в режимі спеціального товарного рибного господарства підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, передбачена меліорація умов природного розмноження як система заходів щодо поліпшення умов природного відтворення водних біоресурсів у водних об'єктах України (відновлення і рибогосподарська меліорація малих річок, установка різних ефективних і екологічно чистих штучних нерестовищ, відбудова та охорона природних нерестовищ та інші біотехнічні заходи, передбачені законодавством).

Ми підтримуємо позицію тих науковців, що меліорація здійснюється як щодо самого водного середовища ставу (чи іншого водного об'єкта), так і до навколишніх територій, тому в поняття меліорації ставового господарства слід включати заходи щодо якості води, яка надходить до ставового господарства із джерел водопостачання, а також відстійників, фільтрів, споруд для очищення стічних вод, посадки дерев, висадження лучної рослинності на схилах і берегах. [7, с. 145].

Таким чином, до меліоративних заходів включають: оптимізацію гідрохімічних умов, боротьбу з надлишковим розвитком вищої водної рослинності, боротьбу з муловими відкладеннями, літування ставків, а також їх вапнування. Отже, меліорація здійснюється у двох напрямках, в одному випадку об'єктом меліоративних заходів є ґрунт, а в іншому – водне середовище [6, с. 131].

Для водного середовища проводять такі меліоративні заходи, як аерація – штучне насичення води повітрям з метою підвищення концентрації розчиненого кисню; вапнування – метод хімічної меліорації кислого середовища, що полягає у внесенні вапна; літування – періодичне осушування ставків, поточні роботи щодо впорядкування мережі осушувальних каналів, водоспуску, гребель тощо, та постійна боротьба з жорсткою і надлишком м'якої рослинності; боротьба із замулюванням через утворення мережі водозбірних каналок тощо [6, с. 132–143].

Питання здійснення меліорації ґрунтів регулюється Законом України «Про меліорацію земель», який враховує потреби рибного господарства під час здійснення меліоративних робіт, через віднесення до компетенції Державного агентства рибного господарства України таких повноважень, як участь у розробленні й виконанні державних цільових та міждержавних програм меліорації земель, забезпеченні раціонального використання меліоративних систем, охорони водних об'єктів рибного господарства; здійснення державного контролю за технічним станом рибозахисних споруд і проведенням рибозахисних заходів на водозабірних та інженерних спорудах меліоративних систем; забезпечення розроблення й упровадження нових технологій вирощування рослиноідних риб у меліоративних системах поряд з іншими технологіями поліпшення їх очищення від заростання сине-зеленими водоростями та вищою водною рослинністю тощо. В аграрно-правовій науці питанню меліорації земель присвячено достатньо уваги, це і роботи М.А. Дейнеги, П.Ф. Кулинича, В.О. Ситника та інших [7, с. 145–146].

Висновки і перспективи.

Провівши аналіз правової регламентації питання здійснення рибогосподарської меліорації, можемо спостерігати його недостатнє закріплення на законодавчому рівні, адже засади які визначають правове регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі рибогосподарської меліорації, визначені лише в декількох статтях Водного Кодексу України, Закону України «Про аквакультуру» та ще низці нормативно-правових актів, в яких рибогосподарська меліорація згадується як додатковий елемент при здійсненні певної діяльності суб'єктами аквакультури. А особливо менш вирішеним питання закріплення на законодавчому рівні меліорації водойм, контрастно виглядає на фоні питання здійснення меліорації ґрунтів, правове регулювання яких закріплене взагалі окремим Законом України «Про меліорацію земель», в якому зокрема визначаються засади правового регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі проведення меліорації земель, використання меліорованих земель і меліоративних систем, та повноваження органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері меліорації земель і спрямовання забезпечення екологічної безпеки меліоративних систем та захисту суспільних інтересів.

Список використаних джерел

1. Правовая охрана природы. Под ред. В.В. Петрова. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 311 с.
2. Вдовенко Н.М. Нормативно-правове регулювання господарської діяльності у сфері аквакультури. Економічний форум. 2014. № 4. С. 4–12.

3. Новак Т.С., Панасюк Ю.О. Правове забезпечення здійснення аквакультури в контексті сталого використання водних живих ресурсів. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право». Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. Київ, 2013. Вип. 182, Ч. 3. С. 108–113.
4. Григор'єва Т.В. Правові засади використання, охорони та відтворення водних живих ресурсів: монографія. Харків: Право, 2011. 174 с.
5. Наконечна М.Г. Хвороби риб з основами рибництва: посібник. Київ: Наук. світ, 2003. 222 с.
6. Доломатов С.І. Ставове рибництво: конспект лекцій. Одеса: ТЕС, 2013. 150 с.
7. Шовкун Ю.В. Правове регулювання рибництва в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2016. 211 с.
2. Vdovenko, N.M. (2014). Normatyvno-pravove rehuliuвання hospodarskoi diialnosti u sferi akvakultury [Normative and legal regulation of economic activities in aquaculture]. *Ekonomichnyi forum*, 4, 4–12.
3. Novak, T.S., Panasiuk, Yu.O. (2013). Pravove zabezpechennia zdiisnennia akvakultury v konteksti staloho vykorystannia vodnykh zhyvykh resursiv [Legal support use of aquaculture in the context sustainable use aquatic living resources]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*. 182 (3), 108–113.
4. Hryhorieva, T.V. (2011). Pravovi zasady vykorystannia, okhorony ta vidtvorennia vodnykh zhyvykh resursiv [Legal basis of use, protection and reproduction aquatic living resources]. *Kharkiv: Law*, 174.
5. Nakonechna, M.H. (2003). Khvoroby ryb z osnovamy rybnystva [Diseases of the fish with the basics of fish farming]. *Kiev: Naukovyi svit*, 222.
6. Dolomатов, S.I. (2013). Stavove rybnystvo [Stable fish farming]. *Odessa: TES*, 150.
7. Shovkun, Yu.V. (2016). Pravove rehuliuвання rybnystva v Ukraini [Legal regulation of pisciculture in Ukraine]. Candidate's thesis. *Kiev: National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*, 211.

References

1. Petrov, V.V. (1980). *Pravovaia okhrana prirody* [Legal Protection of Nature]. Moscow: Moscow University Press, 311.

Yu. V. Shovkun (2019). About some aspects of legal regulation of fishery melioration measures. *Law. Human. Environment*, 10(1): 83–90, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.011>.

Summary. Taking into account the rapid use in the present conditions of nature and its resources, there is an urgent need to pay attention to their protection and organization of rational use, aimed at a reasonable combination of the exploitation of natural raw materials and the protection of the environment. Water living resources play a special place in people's nutrition, being used in large volumes for the needs of animal and plant life, production needs, etc. One of the tasks of the present is to ensure the sustainable use of water living resources at the appropriate level. In this article, in accordance with the analysis of the legislation and scientific approaches of scientists, it is determined that one of the ways to ensure the sustainable use of aquatic living resources is to focus on the development of aquaculture (fish farming), and in particular focusing on the effective use of extracted aquatic organisms, increasing fish productivity of internal water reservoirs, etc. One of the ways that improves the natural fish self-productivity is to meliorate the water reservoirs.

The analysis of legal acts, carrying out the legal regulation of fishery melioration, is carried out in this article. Based on legislative definitions and scientific approaches of scientists of social and natural sciences an approach has been formed for the definition of the fishing melioration concept, the purpose of its implementation and the measures to be included therein. The regulatory consolidation of the water objects melioration, regulated as a complex of measures to preserve the water content of the rivers and to protect them from pollution, is investigated. The main directions of the fishery melioration are determined, according to their legislative fixing, and their classification is proposed. The melioration measures for the water environment are highlighted, such as: aeration, liming, liation, etc., and the content of their carrying out is disclosed. Comparison and conclusions are made concerning the legal consolidation of the principles of social relations legal regulation, arising in the process of ground melioration in comparison with fixing at the legislative level the issue of water melioration.

Keywords: fish farming, aquaculture (fishery), sustainable use of water resources, water objects melioration, the rivers water content preservation, fishery melioration
